

Predgovor

Obnovljeno staro mestno jedro je srce in ogledalo vsakega kraja. Skrbno urejene hiše z originalnimi arhitekturnimi elementi so postale v Železnikih vrednota. Veseli smo obnovljenega muzeja in zanesenjaških posameznikov, ki so se pri obnovi še posebej potrudili. Istočasno moramo v stari del Železnikov vnesti življenje. Železniki imajo več kot petstoletno tradicijo taljenja in predelave železa. Zato gre iskati korenine in identiteto predvsem v tem.

Kako lahko prebudimo staro mestno jedro? Okolice plavža mora vsaj nekajkrat na leto zaživeti v svoji železarski obleki. Pomembno k temu lahko prispevajo igralske skupine. V železni repertoar je treba

uvrstiti igre iz življenja fužinarjev in žebjarjev. Ko bomo imeli kostume in nekaj izdelanih likov starih Železnikarjev, starih časov ne bo težko priklicati nazaj. Dolgoročno pa mora biti dolžnost vsakega, ki kaj da na Železnike, da ima v svoji garderobni omari tudi kostum iz 16. stoletja in se lahko vsak trenutek prelevi v statista na ulici z določeno vlogo. Na ta način bomo kraju dali privlačnost, sami sebi pa ponos in identiteto. Če se ozremo naokrog po slovenskih krajih in širše, vidimo pestro ponudbo predvsem v srednjeveških mestih. Igra Al je boljš žebjar al tovarnik je nastala z namenom predstavitve žebljarskega življenja na privlačen način.

Al je boljš žebjar al tovarnik?

Zgodba iz žebljarskih časov Železnikov

Jože Tavčar

Povzetek

Cilka kuje žeblje že od svojega enajstega leta v vigenjcu v Gorenj koncu v Železnikih. Pomaga svojemu očetu in razvila se je v brhko deklino. Cilka je vseč Matijovcovemu Tinetu, ki je iznajdljiv in postaven fant. Kot mlad fant je tudi koval, sedaj pa si služi kruh kot tovarnik. Tinetu kladivo ne diši več, saj je

izkusil, kako trd kruh je kovanje, hkrati je spoznal boljši zaslužek pri tovorjenju žebļjev. Starši Cilko svarijo pred tem, da bi jo za ženo vzel tovarnik. Dobro vedo, da bo veliko zdoma in da bo ona nosila vse štiri vogale hiše. Tovorništvo je tudi nevarno, prenekateri tovarnik se ni vrnil domov ...

Osebe:

Cilka	sedemnajstletna žebļjarka, čedno dekle
Tine	postaven fant, ki je bil tudi žebļjar, sedaj dela kot tovarnik (Matijovcov)
Voča Franc	Cilkin oče, žebļjar, tudi predniki so bili vsi po vrsti žebļjarji
Mat Jera	Cilkina mama, zaradi bolehnega zdravja je doma, tudi ona je kovala žebļje
Sin Andrej	starejši Cilkin brat, ki se je preselil v Kropo in tam dela kot žebļjar
Janez	sodar (Škovinarjov), Cilka mu je vseč, a je zadržan in tega ne pokaže
Franci	trinajstletni Cilkin mlajši brat, že dobro suče kladivo
Zofka	zgovorna Cilkina prijateljica in ravno tako žebļjarka (pogosto posrednica pri pogovorih s fanti)
Luka	tovarnik, skupaj s Tinetom se vrne s tovarniške poti (III. dejanje)
Tovarnik	tovarnik s konjem, ki potuje skupaj s Tinetom
Otroci	prinašajo novice o prihodu tovarnikov

Kulturno društvo Scena je igro uprizorilo na Egrovem vrtu julija 2007 v sklopu 45. čipkarskih dni. Vse štiri predstave so bile dobro obiskane. Predstava je bila tudi posneta in DVD je v prodaji v Muzeju Železniki.

Povzeto po gledališkem listu uprizoritve v letu 2007:

Cilka	Nika Weiffenbach
Tine	Matjaž Pintar
Voča Franc	Matej Šubic
Mat Jera	Judita Olič
Janez	Darko Sintič
Franci	Jan Mohorič
Zofka	Jerneja Benedik
Nočni čuvaj	Franc Tušek
Luka	Jure Zupanc
Otroci	Lucija Tolar
	Janez Demšar
	Franc Benjamin Demšar
Tovornik s konjem	Marko Vrhunc
Šepetalka	Alenka Kuhar
Maska	Katja Močnik
Izdelava scene	Renato Kuhar
	Blaž Kuhar
Ton in luč	Tomaž Frelih
	David Fojkar
Snemanje in montaža	Gregor Galjot
Režija	Robert Kuhar

Opomba: Zaradi prilagoditve igralski zasedbi žebjar Andrej v izvedbi iz leta 2007 ne nastopa.

Železnikarski žebjarji so kovali samo ponoči. Z delom so začeli ob desetih zvečer in delali do osme zjutraj, vsega skupaj deset ur. Predpisanega delovnega časa niso imeli, marsikdo je delal eno noč štirinajst ur ali pa še več, drugo noč pa je bil preveč utrujen in ni prišel v vigenjc. Podnevi so žebjarji spali, če niso imeli drugih opravil. Čas počitka je bil od druge ure popoldne do osme zvečer. Ženske z majhnimi otroki si tega niso mogle pri-

voščiti. Otroci žebjarjev so že zgodaj občutili vso težo trdega življenja, nekateri so že z osmimi leti dobili kladivo v roke. Hrano so imeli žebjarji dvakrat na dan, opoldne in zvečer. Kruha večkrat ni bilo pri hiši. Opoldne so jedli koruzni podmet, zvečer pa koruzne žgance, da so ponoči zdržali pri težkem delu. Meso so jedli le ob največjih praznikih. Tudi mleko so imeli za priboljšek. Kdor je mogel, je redil kozo.

I. dejanje

Dogaja se v vigenjcu v Gorenj koncu. Cilka kuje pri svojem očetu. Pogovarjajo se o vsakdanjih stvareh. Tovorniki se vrnejo s poti. V nadaljevanju se razvname razgovor, ko oče sprašuje, kaj ima Cilka s tovarnikom Tinetom.

Na odru je postavljeno žebljarsko ognjišče in dve nakovali. Dogaja se zvečer, ko žebljarska družina pride v vigenjc na delo. Franci, najmlajši v družini, je zadolžen za kurjenje ognja.

Voča Franc: No Franci, al bo kej z ognam?

Sin Franci: Bo, bo. Treske so vlažne, pa koj ne zagorejo.

Voča Franc: Sej te vidm, zaspan si. Tulkrat sem ti že pravu, popoldan je treba jet spat! Ti se-s pa z otrocm po Log pa po Plac podil. Poba, ti-s žebelar in se na hod okrog z otrocm, k podnev kože pasejo, ponoč pa spejo.

Hči Cilka: Voča, nej ga pustijo. Bojo videl, koko bo koval. Dopoldan je po Kovaškmu vrhu drva nabiral. Toko, de jih mamu za tri dni zadost.

Voča Franc: Skrbi me, kva bo s pobam. Kisuga mleka pa podmeta poje za dva hlapca, žeblov je pa premal. Po ta velikmu šmarnu bo star že štrnajst let, že skorej pet let ga učimo kovat. Sej dokler sem jest pr močeh, stradal na bomo. Poglej, koko so hitr mat sherala. Samo še po hiš mal pobrklajo pa kej skuhamo. Še eneh lačnih ust pa ne-b prenesl.

Hči Cilka: Ja, voča, morajo pa rečt, de Francijov žebli niso nč slabš kukr od ta bolšeh mojstrov. Roke ma pa še bol drobne, pa zato more večkat po cajnu udart. To pa mal gvera.

Sin Franci: Voča, kulk žeblov morm nakovat na noč, de bo za mojo novo obleko kej ostal? Velk šmarn bo kmal t.

Voča Franc: Na novo ta kmašno obleko pa kar pozab! Sam dobr veš, da se-uš potegnu, če ne letos, pa ta drug let. Le zakva-uš poj mel premejhno obleko?

Hči Cilka: Franci, to majo pa voča čist prov. Rajš se merkej, de-se-t srajca pa hlače toko hitr na strgajo. Sej ni treba na vsako smreko splezat. Ja veste, mat so se-u Davč pr Ocvirk zmenil za platn. Menda, de-j lan dobr obrodil in de-j letos še posebej mehko tkan. Mat težko kej druga delajo, bodo pa eno obleko zame sešil, kt smo se že lansk let menil. Že dve let na rasem več.

Voča Franc: Sej na rečem, Cilka, ampak ti tud lohk še kašn let počakaš. Sej vem, sam zarad plesov se-t gre za novo obleko. Res pa je, de mat znajo šivat. Zadne cajte tok brehajo, de nč na vemo, koko bo z no pozim. Boh na dej, ampak na vse mormo bit prpravljen.

Hči Cilka: Voča, sej jest se tud že tri leta učim šivat. Obe bova pa že eno obleko naredle. Ne kuj sam na ta hudo pomisl.

Zofka je Cilkina prijateljica. Že od malega se držita skupaj in tudi obe kujeta v vigenjcu. Cilka je bolj postavna in zato bolj oblegana, Zofka pa je pogosto posrednica med fanti in Cilko.

Prijateljica Zofka: Bohdej vsem. Dons ste nas pa uhtel. Ja, tovrnke smo srečal, k-so domu pršli, pa so mel tulk za povedat.

Voča Franc: Bohdej, dobar večer.

Zofka se skloni k Cilki in ji nekaj zašepeta na uho. Cilka takoj spusti kladivo in odhiti ven. Voča Franc s pogledom sledi Cilki in že hoče za njo ... Malo pomenca in nadaljuje.

Voča Franc: Cilka, kam greš? (*nato zamahne z roko*) Ja to je res praznk, če pridejo tovrnki po treh tednih srečn nazaj. Kuga so poj nov-ga povedal?

Prijateljica Zofka: Ja Matijovcov Tine je pravu, de so dol pr morju videl eno ta veliko ladjo. Ta je menda tok velika, kot de bi pet hiš eno za drugo postavl. U tako ladjo gre po tristo konj s tovoram vred. Toko de rabjo tri dni, de jo natovorjo.

Voča Franc: Ja, to sem pa slišou, de z vozovi velik robe od morja provgor do Dunaja zvoarjo. Na voz se lohk precej več naloži kukar pa na konja. Je pa treba povoreng cesto met. Take pa tle ukrog nimamo.

Sin Franci: Že gori! Zdej pa grem še jest tovrnke gledat.

Voča Franc se togoten postavi na sredo vigenjca.

Voča Franc: Ja, a bomo dons sploh kej delal! Vsi-b sam okrog skakal.

Sin Franci: Bom hitr nazaj, voča.

Franci odhiti ven proti vratom. Že kmalu nato prideta Franci in Cilka nazaj. Cilka hiti spravljat darilo in si ga tlači pod predpasnik.

Sin Franci: Tovorniki so že šli, le še Matijovcovga Tineta sem vidu, koko je našo Cilko objemal. (hi hi hi ...)

Hči Cilka: Franci, ti se pa zase brigej. Voča, eno ruto iz ta finga blaga sem naročila, pa m-jo je prnesu.

Prijateljica Zofka: Cilka, dej pokaž, kva t-je prnesu. Tud jest že en let šparam za eno tako ruto. Za h ta hmašn oblek pa tud za na ples b-jo rada mela.

Voča Franc: Cilka, kva to pomen? A se nismo zmenil, de se boš tovrnkam izogibala? Mej pamet! Včash je bil u Železnkeh red in na kmeteh je še zmerej. Kukar sta se voča pa mat zmenila, toko so se pa otroc poženil pa pomožil. In toko je blo za vse najbl prou. Zato de gre rod naprej, je treba mal pamet met. Dons pa nočejo pobje pa punce nč več poslušat. Kar same si-b ženine rihtale, kar na plesu se-b vse zmenil. Čez en let bo pa jok pa stok.

Prijateljica Zofka: Voča Franc, zakva so pa nastrojen toko prot tovrnk-
kom? Men se pa zdi, de dobar zaslužjo, pa tud velik sveta vidjo.

Voča Franc: Tovornk pa družina, to na gre vkup. Cele tedne so na pot in nikol na veš, al bo prišel nazaj al ne. Sploh se pa pobov še par let izogibej, de te mal pamet sreča. Zdej razmisli, poj k otroc pridejo, je prepozn jokat.

Hči Cilka: Sam, Tine je pa drgačen. On dobr ve, kva dela. Poj k s poti pride, je po cel teden doma.

Voča Franc: Tine je z vsem žavbam namazan. Sej vem, kok je blo, k-je še pr nas v vigencu koval. Kladu mu ni nikol preveč dišal. Zmerez si je kej zmislu, de mu ni blo treba delat. Poj je pa po stricu konja poverbou. Zdej pa nos glavo, kukar de je ta velk fužinar. Misl, de če je ta lesene cokle s škorni zamenou, de je zdej velk gospod.

Prijateljica Zofka: Voča Franc, ampak treba je pa rečt, de se je Matijovcov Tine dobar znašel. Začel je z enmu konjam kot pomočnik pr Plavčevih tovrnkkih, pomlad si je pa v Martinj Vrh kupu še enega konja. Če-b bil žeblar, bi bil lohkv vesel, če ne-b bil lačen in bi v treh letih zaslužu za ta kmašno obleko.

Voča Franc: Sej pravm. Tovornk pa družina, to na gre vkup. Tovornk je lohk en star dec, k se ga je žena že mal naveličala. Al pa mlad poba, k-še ni na nobeno vezan. Mejhn otroc pa mlada žena pa rabijo očeta, de jih zna u roke vzet, če-j treba. Vi ste premlad, vam je težko kej dopovedat. Jest pa dobar vem, de če je bil tovarnk pr hiš, je šlo zmerej kej narobe.

Hči Cilka: Voča, sam če bom žeblarja vzela, bom do smrt u vigenc kovala. Tovornk pa bolš zaslužjo in u svet b-šla z njim.

Voča Franc: Cilka, dej no mej mal pamet. Kdor se je rodil kt žeblar, bo tud kt žeblar umrl. Toko je blo že pet rodov pa toko bo tud unaprej. Zato se kar sprjazn s tem. Za Tineta pa vem, de na bo več za kladu prijel. Se je že ta belga kruha navadu.

Prijateljica Zofka: Men se pa zdi, de ni tok nevarn na konjih jahat, sej ta pot čez Petrov Brd kar dobar zgleda. Gvišn je dol pr morju še bolš.

Voča Franc: Ja, vi ste premlad, de-b to vedel. Tovornkov je desetkat men kt žeblarjev, pa ljudje vedo povedat za nejmen pet prmerov, k tovarnki niso živ nazaj domu pršli. Ja, to je presnet navarn kšeft. Sej žebliji u bariglah so težki pa tud konja na morš kar toko ukrast pa naprej prod. Nevarn je poj, k se vračajo z goldinarji za pasam prot domu. Sej se merkajo, toko de jih je zmerej več vkup. Sam dons je tud razbojnkov zmerej več. Ni dolg nazaj, k-so se Kroparjov lotil dol na Hrvaškem, pa jih je blo pet. Takrat sta dva preč pršla, eden pa ni za nobeno rabo več. Res dobr, da je naš Andrej žeblar, da nismo v skrbih vsak dan.

Zofka hiti udarjat s kladivom.

Prijateljica Zofka: Če je to toko, poj je pa res še najbolš žeble kovat.

Voča Franc: Toko je. Še najbolš je kovat.

V naslednjih trenutkih vsi zavzeto kujejo. V nadaljevanju se Zofka umiri in se zazre v daljavo.

Prijateljica Zofka: Jest bla pa rada na kmetij žvela. Sej verjetn se zlo dela, sam lačn pa otroc gvišn niso. Sam kva morm, ta kmečk fantin ne marajo preveč za take, k-smo brez grunta.

Voča Franc: Zofka, na kmetijo pa kar pozab. Tak s ta prave kmetije bo šel rajš na Štajersk po babo, kukar de bi prišel sem u vigenc po brhko deklino. De bi pa šla k enmu kajžarju živet, to pa tud ni nč. Ja veš, velik

je vredn, de smo žebjarji svobodn, de nimamo ne tlake pa ne vojaške službe. Če hočmo, si lohk frej vzamemo, pa tud u drug kraj lohk gremo žvet. Kar poglej kmete, koko so prvezan na zemljo, pa kar naprej morjo na tlako hodt.

Sodar Janez: Bohdej vsem skupej.

Voča Franc: O, poglej ga, Janeza, bohdej. Kva bo dobrga?

Sodar Janez: Dve barigle sem prnesu. So gospod Plavc naročil, de se zlo mudi. Jih bom tle u kot postavu. Toko de boste vedel, de sta barigle prpravlene. Menda jih bojo že jutr zjutraj nugal, k grejo tovarniki na pot. Zbogam.

Voča Franc: Škovinarjovmu Janezu se pa zmerej tok mudi. Ni čudn, de mu še ni ratal žene dobit. Bil bi pa to dober ženin, priden je kt mravla. Negova kajža ni velika, je pa menda po pokojn star mam kar nekej gozda poverbal. Sam še kakšnga vajenca pa pridno ženo bi mogu dobit.

Prijateljica Zofka: Men se pa zdi, de se dva na morta kar toko na silo vkup dat. Če ni elbezni, poj to na more jit dobar.

Voča Franc: O, lube duše. Od elbezni se na more žvet. To, de je eden al pa ena bolj luštna, to se hitr pozab. Živlene je to, de je treba vsak dan kovat pa kej u lonc dat pa cune prat in otroke u red spravl. Človek mora bit potrpežliv pa prpraven, poj pa tud elbezn pride.

V nadaljevanju vsi kujejo. Kot bi premišljevali vočeve besede. Čez čas se Cilka oglasi zadržano.

Hči Cilka: Voča, u soboto bojo pa na Racovnk plesal. Z Zofko sva se me-nile, de-b šle mal pogledat. Kordežov iz Ovčje vasi bo na orglce špilal.

Voča Franc: Cilka, to smo pa že tulkat rekl, de tili kovaški plesi niso za mlade punce. Sej vem, fantje se ta zelenga nalezejo, poj pa korajžo do-bijo, se stepejo, pa še kakšna druga neumnost se zgodi. O tem se pa na bomo več zgovarjal. Kukar de ni zadost Andrejev sejem pa maše vsako nedelo, de se pobje pa punce vidte pa se kej pomete.

Sin Franci: Voča, jest bi pa šel jut z Vancarjovmu Lojzetam kože past.

Sedaj je bila za voča Franca mera polna. Močno povzdigne glas.

Voča Franc: A zdej se mi boš pa še ti zmišleval. K-si pa lačen pa strgan, pa domu prideš. Do sobote mora bit tvoja škatla pouhna žebrou! Pa delej, kokor češ.

Zadosti je blo govorance. Zdaj pa mormo še kej nakovat. Ena, dva, tri, pa se bo dan začel delat.

Franci, dej začni kovat, de vidm, koko delaš. Udarjat je treba hitr, de se cajn na shladi. Če je hladen, poj nč na nuca tolč. Po glav se fejst udar enkat z ene in enkat z druge strani, pa mora bit dobr. Ne pa tolč, de je glava vsa razlezena. No, korajžn udar! Pa cajn drž povprek na nakoval, ne pa kar nekam postran.

Žarometi ugasnejo, tako da ogenj na ognjišču še bolj pride do izraza. Družina še nekaj časa kuje, nato pa se umaknejo z odra.

II. dejanje

Pred začetkom v izbo stopi Franci. V omari išče, ali je kaj za pod zob. Ko zasliši korake, se skrije v skrinjo.

Trenutek za tem v izbo stopi Cilka in prične zlagati oprane in posušene cunje.

Tovornik Tine: Bohdej, Cilka, a-s sama doma?

Hči Cilka: O bohdej, dobar večer. Ja, Tine, lepo de-s-se oglasu. Voča pa mat sta šla na Racovnk Jegličovga Lojzeta kropit, jutr ga bojo že pokopal.

Tovornik Tine: A de je Lojzeta toko hitr pobral? Sej ni dolg nazaj, k-sem ga srečal. Ja u vigenc je vse moči pustu. Pravjo pa, de je tud ta zelenga rad pil.

Hči Cilka: A lohк bolj potih govoriš, če ne bojo u Goren konc kmal kakšne čenče ratale.

Tovornik Tine: Ja, kakšne čenče pa? A-j to kej takga, če se midva rada vidva? Kar nej Železnkarce govorejo, če čjo, mene to prov nč na mot.

Hči Cilka: Sej sem ti že pravla, de se našmu oču prou nč na sliš, de bi iz tega kej ratal. Pravjo, de tovrnk pa družina na gre vkup. Te dni je pa sploh hud, k-sem v soboto ušla na ples. Bol je, de te na vidjo.

Tovornik Tine: Veš, men je pa prov vseen, kva vaš voča misljo. Važn je, de se mava midva rada. Sej men ni za tvojo revšno. Zaslužm dobar, lač-na na bova. Če vaš voča dobr čjo, na bo branu, de se midva vzameva.

Hči Cilka: Sej men je zlo hdo. Srce mi nekej prav, moj voča, k-jih tud spoštujem, pa pravjo drgač.

Veš, tale ruta, k-s-jo iz Trsta prnesu, je pa toko mehka. Komej čakam, da bo ta velk šmarn, de jo bom gor dala.

Tovornik Tine: Pa koko ti bo pasala. O, Cilka, k-bi ti vedla, kva se vse v Trst dobi. Ženske nosjo take ta nobel obleke vseh različnih barv. Najbolj fina je pa mehka svila, k-se lesketa kt tvoje oči in jo prav s Kitajsk prpeljejo z ladjam. Je pa zlo, zlo draga.

Tle v dolin pa nosmo sam ta trd platen pa vesel smo, če ni strgan. Cilka, tebe b-res mogu enkrat s sabo vzet, de boš mal sveta vidla.

Hči Cilka: Ja od česa pa ljudje živijo? A ne kujejo vsi žeblo?

Tovornik Tine: Kakšn žebli, pa kovane cele noči u zakajenih vigenceh! Veš, u mest so trgovine, blago prpelejo s ta velkm ladjam. Poj so razn cehi. Hiše so visoke, v tri al pa šter štuke zidane. Vse ulice so s kamni tlakvane in se na praši, če veter zapiha. U mest so sama fina dela.

Hči Cilka: Ja, a misliš, de-b se zame tud kakšn tak ta fin del najdu? Sej veš, samo žebli znam kovat, no pa tud v kuhni se znam zasukat.

Tovornik Tine: Cilka, men kšeft dobar kaže. Ti boš lohk doma, pa otroke boš merkala. S fajmoštram se bomo pa zmenil, de te bo brat pa pisat nauču, de boš tud kašne paperje lohk poštimala.

Hči Cilka: Ja, kva bojo pa ljudje rekl, če bom sam doma čepela, vsi ta drug pa hodjo kovat.

Tovornik Tine: Ja, u mest je zmerej toko, de so žene doma pa za dom skrbijo, možje pa morjo za celo družino zaslužt. Za babje čenče se pa na men. Tvoj voča pa ne more iz svoje kože. Žebblarsk živlene je en sam matr in še si večkat lačen k sit.

Hči Cilka: Veš, vsak brt me skrbi, k greš na pot. A bi to šlo, de bi bil u parih dneh nazaj, ne pa de te ni po tri tedne? Pa skrbi me, de se ti na bo kej naredl.

Tovornik Tine: Ja, toko hit pa to na gre, pot je dolga. Zarad tvojih skrbi pa ... poglej me, kašn dec sem (*vstane in pokaže svoje mišice*). Kar nej pride, kdor si upa, mu bom kosti zdrobil. Pa zmeraj nas je več vkup, toko da se nimaš česa bat.

Hči Cilka: Joj, zdi se mi, de voča pa mat grejo. Ogenj bo u streh, če te tle vidjo.

Tine objame Cilko in med odhodom skozi zadnja vrata še doda:

Tovornik Tine: Cilka, rad te mam. V soboto gremo spet na pot. Zbogom.

Hči Cilka: Zbogom, Tine. Pa še kej prid.

Oče in mat prideta s težkim korakom v hišo. Mat je še posebno okorna, ker je oslabela. V prvem dejanju smo izvedeli, da žebljevi ne kuje več.

Hči Cilka: Bohdej, dobar večer. Koko je blo, al so ljudje vedel kej novga povedat? Mat, vi bi pa res lohk doma ostal, sej še po hiš težko grejo in na blo treba dol na Racovnik hodit.

Mat Jera: Bohdej, o, to me sapa daje – tako me tukej notr dol tlač. Slab vreme se nam obeta, vse kosti me bolejo. Ja z Lojzetam smo vkep gor rasl, sem ga mogla jet kropet. Sej na pogreb pa na bom mogla. Voča, kar ti govor naprej. *(mat Jera se odkašlja)*

Voča Franc: Ja toko gre življene, eni grejo, drug pridejo. Pokojnga Lojzeta je sred noči zmankal. Že celo zimo je bolehov. Rekl so, de je ta za den večer precej ta zelenga spil. Kva čmo, vsi gremo po tej pot.

Hči Cilka: Jest sem pa slišala, de je Luknova Neža včerej fanta povila. Pravjo, de je blo vse v redu in de bo nasleden teden že spet kovala. Ja Luknov so pa zdrav.

Mat Jera: Voča, koko-j zdej, a na Kovaškmu vrh lohk naberamo drva al ne? Sem slišala može, de so se nekej menil o tem.

Voča Franc: Ja vedel so povedat, de fužinar Kofler v njegov gmajn na Kovaškmu vrh na pusti več vsem drva nabirat, dovol sam svojem kovačem. Racmani so šli do rihtarja Plavca in so razsodil, de se drva še zmerej lohk nabera. Ta velkeh dreves se pa na sme sekat. Res na vem, kam to gre. Sej se reče Kovašk vrh zato, ker je od vseh kovačov. Deleč na mormo po drva. Ob poldan nehamo kovat in predno gremo zvečer nazaj u vigenc, mormo tudi mal podremat. Kdo ma čas na Jelovco hodit?

Mat Jera: Jest sem pa mislna, de ma loška gospoda prste vmes, k kar naprej nove grunte dela in nas žeblarje toko vedn bl stiska. Eni vedo povedat, de se fužinarji loške gospode bojijo. Gmajna na rase toko hitr, kt se les seka za ogle, na vem, kam to pele.

Voča Franc: Ja gor u Davč so spet cel kup novih gruntov naredl. Boh ved, od kod so ljudi prpelal. Do Davče je cel dan hoda, gor nej kar bojo kmetije. Žeblarji se bomo pa dajal, če nam bojo branil drva nabirat pa koze past po teh bregovih tle okrog. Če bo treba, bomo pa šle tud do glavarja u Ljubljano al pa do škofa.

Mat Jera: Mene pa skrbi za Gašprlinovga Matevža, k so ga zalotil pr divjimu lovu. Za otroke je hrano rabu. Pa glih otroc so okrog govorl, de majo velik mesa, poj se-j pa razvedl. Gospoda je u Lok tovrnkam žeble zaplenila, k-so šli dol prot Hrvašk. Poj je Matevž mogu prit u Loko. Na vem, koko se bo pobral, če bo mogu plačat, že zdej je do vratu v pufih. Če-jh bo pa z bičem dobil, tud cel teden na bo za u vigenc. Spet bomo mogli sosedi pomagat.

Voča Franc: Tale loška gospoda nas na vseh straneh stiska. Prejšn teden je Furlanov Tone fužinarjam predlagal, de-b kupval žit na Primorskem in ne več v Lok v kašč. Saj veš, tovrnki grejo po svet pa dobr vejo, kulk stane mernk žita. In zdej gospoda povsod hoče pokazat, da so oni ta glavn.

Mat, a moke za podmet mamu zadost do konc tedna? Jutr oddam žeble, spotoma bom še moko vzel.

S pokom se odpre pokrov skrinje in iz nje prileze Franci. Zbadljivo povpraša Cilko.

Sin Franci: Cilka, al bomo ohcet kej kmal mel?

Mat Jera: Kašno ohcet?

Sin Franci: Ja Matijovcov Tine j-bil cel popoldan tle in sploh nisem upal iz skrine.

Še predno izreče zadnje besede, se Cilka zapodi za njim. Franci uide z odra in se ne pokaže več. Tudi Cilka ne pride več nazaj. Voča Franc najprej nekajkrat pokliče Cilko, nato razburjeno hodi po izbi sem in tja.

Voča Franc: Cilka, pa kva to pomen!? Cilka?

Mat Jera: Človek gre po dolgmu cajt mal z doma, pa-j vse narobej. Cilka, sej smo se o Tinetu že pogovarjal. Kar negovga strica poglej, kam ga-j prpelal tovarništvo. Zmerek je bil zdoma, na konc je pa sam ostal. Še dobr, de mu je sestra pomagala, k-je obnemogu.

Oče Franc obnemi in s hitrimi koraki hodi po izbi sem in tja.

Voča Franc: Naše Cilke se pa nobena beseda na prime. Že stokrat sem ji povedal, de tovarniki u hišo nesrečo prnašajo. Še posebn tale Matijovcov Tine, k mu ta prav del na diši.

Jera, dej otroku povej, de se s tem stvarmi ni za špilat. K bo enkrat od-dana, ni več poti nazaj. Povej ji, da žena mora met moža ob seb. Od lepih besed in obljub se na da žvet.

Mat Jera: Men se pa Škovinarjov Janez toko prpraven zdi. Pa za svojo mat je toko lepo skrbel, dokler je bla živa. On bi bil za našo Cilko prav gvišn dober mož. Sam mlade punce tega na vidjo. Vse dajo na sladke besede. Franc, a bi ti Janeza mal nagovoru, da je zdaj tak cajt, de naša Cilka ženina išče, in de nej tud sam kej nardi, če mu-j kej do ne.

Voča Franc: Ne, to pa ne, Cilka more taparu pr seb v glav red nardit, poj se bom pa jest s kom kej menu. De na bo toko, kt je blo na Racovnk pr Jeglič: Voča se je zmenu vse z Lotričam, de mu bo dal hčer. K-je prišel cajt za ohcet, je pa vedn bolj okrogla ratvala. In poj so se vsi čudil, koko-j to ratal. Voča se dva mesca ni upal pokazat, še u nedelhi je k maš rajš v Selca hodu.

Mat Jera: Naša Cilka ma pa že več pamet, pa ona je bla še ravncar otrok.

Voča Franc: Ja že pet rodov smo žebjarji. Saj delat je treba trdo. Sam če nam zdravje dobr služ, mamu kej za v lonec dat. Za pridne žeblarje se zmerek najde kakšna kamra, toko de ma družina streho nad glavo. Res na vem, zakva tud Cilka na bi mogla toko žvet. Kar domišla si, de bi se lohk brez trdga dela žvel in de bo čez noč postala gospa v mest ali pa fužinarka.

Pa sej so v kraju tud fejest pobje žebjarji. Ni treba, de za kajžarji al pa hlapci gleda.

Mat Jera: Ja, vsi pravjo, kulk je tu živlena u Železnkah. Pravjo, de se drgod po Kranjskem na žvi tok dobar. Že če Kroparje poslušáš, kar naprej jamrajo. Kdor v Železnkah če delat, se za vsakga kej najde. Zdej, k smo svetmu Frančišku toko lepo cerku postavl, smo pa res lohk zadovoln.

Sin Andrej: Bohdej. Kva pa mate čez Kroparje za povedat?

Mat Jera: O, Andrej, koko sem vesela. Kva pa-j tebe prnesl sem čez hrib? Po navad prideš ob ta velkh praznkeh. Koko je s ta malmu Miham, a-j zdrav?

Sin Andrej: Ja povedal so, de-j Lojze umrl in de bo že jutar pogreb, pa sem se oglasu. Pa tud nekej drugih stvari mam za poštimat. Ja mi smo kar zdrav, Miha-j že cel fant ratal, tok de se soseda prtožuje, koko je živ, k-ga merka. Z mojo Johano pa tud dobr kaže, če bo vse prav, bomo u jesen spet pestval.

Mat Jera: Ja kako sem vesela, de se je tok dobr stekl. Sej sem bla zlo nesrečna, de-s šel toko deleč u Kropo. Sam če si zadovolen, je tud men pr src lepo. Andej, ti si par let nazaj te stvari skoz dal. Dej svetuj, kva nej z našo Cilko nardemo. Bojim se zano, veš Matijovcov Tine ji meša glavo.

Sin Andrej: O mat, saj vejo, de-j Cilka pametna punca. Težko je sodit, kva-j prov pa kva ni prov. Sej na konc bo Boh že toko obrnu, de bo dobar za vse.

Voča Franc: Ja, to-j res velik vredn, de lohk tud otroc do kruha pridejo. Sam pridn morjo bit. Za našga Francija me prav nč na skrbi, de na bo dobar kladva sukal.

Tegale Matijovcovga poba bom pa vzel v roke. Do nega bom šel pa mu povedal, de nej našo Cilko pr gmah pusti. Nej si kar kje med potjo al pa v Trstu ženo najde.

Mat Jera: Franc, pomir se! Tok na rogovil. Dej used se in zmolmo eno desetko; svetmu Antonu se mormo prporočet za ta pravo pamet.

To si pa res želim, de bi našo Cilko v ta prave roke dal. Poj me pa na bo skrbel umret.

Voča Franc: Dons smo pa že pozn. Kje sta se Cilka in Franci zgubla, a sta kar u vigenc šla? Jutr oddajam žeble in bomo ponoč mogel še trdo delat. A mamo vse prpravljen za u vigenc?

Mat Jera: Vse-j prpravljen. No, dej zdej pa le zmolmo. Andrej, sej ti boš pa u kamr prespal?

Voča Franc, mat Jera in sin Andrej se usedejo za mizo in pričnejo z molitvijo. Reflektorji se počasi ugasnejo in drugo dejanje se zaključí.

III. dejanje

Prizor se prične v vigenjcu. Nakovala so nekoliko ob strani, tako da bo prostor za drugi del prizora s prihodom tovornikov.

Zgodba poteka dopoldne, ko žebjarji zaključujejo z delom. Na ognjišču bodo pripravili še kosilo in nato odhiteli domov. Na začetku se otroci, Franci in Cilka igrata s kamenčki. Ko pride na oder še voča Franc, odhitijo vsi nazaj k ješam.

Voča Franc: Popoldan bomo delal obračun in vagal žeble. Ta teden smo dobr delal. Franci je napolnu svoj zaboj, Cilka pa ta teden tud ni bla muhasta. Kar smo nakoval, smo nakoval, tud na drugih ješah že nehavajo. Cilka, prprav žgance pa dej dons mal več zabele.

Hči Cilka: Ja ta zadno zabelo smo pa že dva dni nazaj ponucal. Kozi mlek smo pa snoč popil.

Voča Franc: Sej se mi-j zdel, de so bli včerej žganci zlo pusti. No, jutur je pa nedela, bomo tud s ta suhm žganci zdržal. Če bo vaga popoldan dobar pokazala, bom še po kašn prbolšek skoču – marbit dobim še kej suheh krhlov.

Hči Cilka: Ja, žganci bojo bolj suhi. Sej majo mat doma kej za zravn. Dons zutrej je koza gvišn kej mleka dala.

Sin Franci: Voča, vsak dan jemo sam žgance. A ne-b blo dobar kdaj tudi kašno klobaso met? Poj bi res lohk dobar delal, klobasa da moč.

Voča Franc: Presnet kočlivc, a zdej se boš pa še zmišlval. Lohk smo vesel, de mam kej za v lonc dat. Zdej nam kar dobar gre. Bli so pa cajti, k-sem bil večkat lačn kukor sit, in če sem se žgancou najedu, sem mislu, de sem v ta deveteh nebeseh.

Hči Cilka: To majo pa voča čist prov. Pa sej smo za božeč in poj še za veliko noč meso jedl. Vsak dan pa to na gre, to si pa kar z glave zbij.

Sin Franci: Komej čakam, de bo jesen, takrat vsaj jabka lohk rabutam. Dol na Češnc mam zamerkanne ene zlo dobre pa iz Sore se pride do neh, ne de te-b kdo vidu.

Prijateljica Zofka: Franci, a zamenava. Jest dam teb mal podmeta, ti pa men žgance.

Sin Franci: Ja dobar, pa dejva ...

Prijateljica Zofka: Naš voča je gor v Megušnc žebble za jajca pa svinsko mast zamenal. Za oboje-j blo dobar – un so kozolc prenavljal in so žebble nugal, mi smo pa več hrane dobil, kukar b-jo par fužinarjih. JI-de.

Voča Franc: Franci, če boš priden, te bom nauču še kakšno drugo reč delat. Za rovnco al pa gautre na okneh se s kmeti da dobar zbarantat, tud klobaso se dobi. Kovat je treba po pamet, brez kale, de kakšen cajn ostane in tega lohk sami ponucamo pa prodamo.

Otrok: Tovorniki so prišli, tovarniki. *(sliši se topot konjskih kopit)*

Sin Franci: Voča, bom prišel koj domu na južno. Zdej grem gledat tovarnike.

Hči Cilka se skrivaj zmuzne in gre gledat tovarnike.

Voča Franc: Cilka, kam greš? No, pa sem mislu, de-j našo Cilko že pamet srečala. Ta teden se-m je zdel, de-j bla tud do Škovinarjovga Janeza prjazna. K zasliš tovarnike, je pa spet k kura brez glave. Le kam to pele?

Otrok: Nesreča je bla, nesreča. Jejžeš Marija! Tovornike so napadli, razbojniki so bli, razbojniki! Jejžeš Marija ...

V trušču in ob kričanju pride skupina na oder. Na enem konju je privezano telo tovarnika Tineta.

V ozadju se sliši topot kopit večjega števila konj.

Voča Franc: Kva se dogaja? Zakuga je tak trušč?

Tovornik Luka: Matijovcovga Tineta so napadl pa oropal, ponoč se je zgodl.

Včerej zvečer smo prišli vsi skup v Podbrd. Ustavl smo se v gostiln. Tineta je pa nekej gnal naprej. Sprašval je, če gre še kdo z njim, pa smo bli vsi toko zmatran od poti.

Skupaj primejo tovarnika Tineta in ga potegnejo s konja na tla. Na tla pred tem položijo odejo, da ni na golih tleh. Po glavi je vidno krvav, da vzbuja občutek groze. Cilka pride z vodo in mokro krpo in ga prične brisati po obrazu.

Tovornik Luka: Dons zjutrej smo ga pa najdl pred Podroščam na tleh s krvavo glavo. Eden ga je užgal s kolam po glav, pa je verjetn kar koj konc

vzel. Sam goldinarje so hotel. Konja pa nakuplen blago so kar pustil. Konja smo najdl u Zalmu Log, v enmu kozolcu se-j s senam basal.

Hči Cilka: *(vsa objokana ihti)* Tine, Tine, zbud se, zbud se. Doma si. Pustte ga tle, pustte, de ga umijemo.

Voča Franc: O, ta nesreča pa nikol na počiva. Pa sej sem pravil, de se bo to slej ko prej zgodl.

Tovornik Luka: O, Tine, še včerej je bil toko dobre vole, dons pa tole. K smo pršle do Podbrda, je mislu, de-j že skor doma na varnem. Celo pot smo hodil vkup in bli previdn.

Vsak od nas ma nabasan smokres. Sam če te eden v temi s kolam po glav, tud tole nč na pomaga.

Prijateljica Zofka: Njegov mat mormo povedat. To bo reva nesrečna. Moža je že mlada zgubila, zdej pa še tole.

Voča Franc: Ja pa tud na fajmoštra na smemo pozabt. On ga bo u svet ole dal, pa vedu bo povedat, koko naprej.

Eden od otrok steče po fajmoštra.

Zofka pomaga Cilki pri umivanju krvavega obraza.

Prijateljica Zofka: Ja men se pa vseen čudn zdi, de ma toko mehke roke, če so ga že snoč farderbal. Pa topu je tud še. Dej pokličte Franco iz Ovčje vasi – ona ma vseh sort žavb. Če ne drujga, bo pa vedla povedat, a bo še kej z nemu.

Drugi otrok v teku gre iskat Franco.

Hči Cilka: Tine, Tine, zbud se! Kva bom jest reva brez tebe?

Prijateljica Zofka: Glejte, nogo premika.

Tovornik Luka poskoči in ponovi.

Tovornik Tine: Nogo premika.

Hči Cilka: Dejte vodo še prneste. Tine, Tine, a me slišiš? A si živ?

Tovornik Tine: Cilka, o moja Cilka. Kje sem?

Hči Cilka: Živ je, živ je! O, Tine. Doma u Železnkah si. Zbud se, zbud se! A te kej boli? Kva se je pa zgodil?

Tovornik Luka: O, hvala Bogu. Ljudje, Tine-j živ. Mi smo pa že čist mi-seln, de smo ga sam še pokopat prnesl.

Tovornik Tine: Joj, joj, koko mi po glav razbija, kva-j z mano? Kar zvoni mi u glav. Kva se dogaja? Kje sem?

Voča Franc: Warlov Anton je bil pozim tud bolan. Poj so mu dvakrat mal krvi spustil, se-j pa hitr pocajtov. Boh ve, marbit b-blo pa res naj-bolš, de hitr še mal krvi spustemo ... Sam dejmo počakat Franco iz Ovčje vasi, ona bo že vedla.

Prijateljica Zofka: Pa na vem, če je to dobar, velik krvi je že zgubu, tud srajca-j čist krvava, zdej nej jo mu pa še pušamo. To je takrat dobar, k človek že dolg časa u postel leži.

Hči Cilka: Koko je, Tine, a te še kej druga boli, a lohk dihaš?

Prijateljica Zofka: Poglej Tine, tle mam kozi mleka. Ta ti bo gvišn do-bar naredu. Dal ti bo moči. Pij, pij!

Tine počasi pije in vmes tudi pokašljeje. Po nekaj požirkih se okrepi in beseda mu steče bolj gladko.

Tovornik Tine: Bohlonej, Bohlonej ... Ja zdej pa vem, dol prot Podroštu sem šel sam. To vem, de je bla tma k v rogu. Poj je bil pa tam en drevo čez pot podrt in sem šel dol s konja, de-b pot naredu ... Po tistem pa nč več na vem ...

Tovornik Luka: Ja tisto suho smreko so-t nastavl, toko de so te s konja spravl. Poj te je pa eden s kolam po glav. Verjetn te je ruta pod klobukam rešila. Sej pravm, tovrnk na sme nikol sam na pot. *(Tine izpod klobuka potegne ruto)*

Tovornik Tine: Ja kva morem, k-se m-je pa h Cilka toko mudil.

Voča Franc: A h Cilka. Če bi mou kej pamet, ti na blo treba po svet tavgat in glavo na pladnu okrog nost. Vsak dan b-bil lohk pr Cilka.

Tovornik Tine: Voča Franc, a sem prav slišal? Če začnem spet kovat, se bi za Cilko prav hitar zmenil? A to vela?

Voča Franc: Jest b-sam to rad, de punca na bla nasrečna. De na bla z mejhnim otrocm na pukl sama ostala.

Tovornik Tine: Voča Franc, kva pa pravjo na to. Oba konja bom prodal in bom lohk svoj delež u vigencu kupu. Če dobim še-nga pridnga hlapca, se pa lohk že velik nakuje. Jest zdej vem, koko se žeble prodaja, toko da nam bo za žvet mal več ostal.

Voča Franc: Veš kva, Tine. Dons se pa nate sploh velik na zanesem, ker s-jo fejst po glav dobil. Odpočij se pa premisl še enkrat, poj se pa pr men oglas.

Tovornik Tine: Še nekej sem se spomnu. Počasi mi potegnte škorne z nog. Pa toko, de na bo preveč cukal. Glavo mam še zmer težko.

Previdno mu potegnejo škornje z noge.

Tovornik Tine: Au, ne vlečt tok navardjan.

Tovornik Tine: Poglejte, razbojnik sem okrog prnesu. Znan je, de to-vornki nosmo goldinarje za pasam, de-j na varnem. Večino sem jih to bart skril v škoren. Res sreča, de so mi škorne pustil. Tako de bomo s kovanam lohk kar koj začel pa brez pufov. Voča Franc, kva pravjo na to.

Voča Franc: Ja, ja zdej bo pa loži. *(odvrne spravljivo)*

Tovornik Tine: Cilka, koko-j pa s tabo, a-b ti mene še marala, četud mam razbito glavo?

Hči Cilka: Veš, de-b jest sam to rada, de bla velik skup, de na bla toko sama. Veš, Tine, jest mam tebe zlo rada. Poj pa ni važn, al-s žeblar al pa tovrnk. Zdej pa le počivej, de se bo rana bolš celila.

Cilka in Tine se objameta.

Povezovalc:

Cilka in Tine sta se že naslednjo zimo poročila. Tine je držal besedo in je resno pričel kovati žeblje. Rodilo se jima je sedem otrok. Tinetov prvorojenec Franc je podedoval očetovo podjetnost in vigenjc. Uspel mu je preskok od žebljarja med fužinarje, kar se je v Železnikih zgodilo zelo redko.

"Ura je enajst odbila."
Nočni čuvaj je naznanil
začetek igre.

Delo v vigenjcu.

Ko se zaslišijo tovarniki,
Cilka odhiti na prosto ...

Ob ješi se je našel tudi čas za pogovor.

"Franci, sej bo šlo, fejest udar, de se ti cajn na shladi!"

Tine pri Cilki na obisku.
"Pa v Trstu res vsi ne kujejo žeblov?"

Tine obljublja Cilki
lepo življenje in da jo
bo popeljal v svet.

Škovinarjev Janez na
obisku. Za voča Franca
in mat bi bil to ta pravi
ženin za Cilko.

Franči skoči iz skrinje
in zbadljivo vpraša:
"Cilka, al bomo ohcet
kej kmal mel?"

Cilka hoče obračunati z bratom Francijem.

Voča Franc in mat sta v skrbeh, kaj bo s Cilko.

Koruzni podmet in žganci so bili običajna žebljarska hrana.

Otroci so tokrat napovedali prihod tovornikov drugače: "Nesreča, nesreča, razbojniki so bili!"

Razburjeni in žalostni položijo tovornika Tineta v naročje Cilki.

Tovornik Tine se prebudi in dobi priložnost, da življenje prične na novo.

Nočni čuvaj naznani konec igre.

Pozdrav igralcev in režiserja.

Zgodba je spletena na osnovi podatkov, zajetih v spodaj navedeni literaturi:

Anton Globočnik: *Železniki, kronika*. PAN: 1999 (prevod, uvod in komentarji Jože Dolenc).

Joža Bertoncelj: *Kroparske zgodbe*. Kropa: samozal., 1973.

Andrej Bogataj: *Doba železarstva v Železnikih*. Železniki: DECOP, 2002.

Mimi Malenšek: *Vigenjci*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978.

France Koblar: *Moj obračun*. Ljubljana: Slovenska matica, 1976.

Pavle Blaznik: *Škofja Loka in loško gospostvo*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.

Ivan Mohorič: *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969.

V igri je uporabljen krajevni govor, da zveni skladno z vsebino in časom dogajanja. Zapis besed vedno ne sledi dosledno krajevnemu govoru, ker bi se zmanjšala berljivost besedila. Zavestno smo se izognili uporabi posebnih znakov, npr. za zapis polglasnikov. Kratek seznam besed spodaj je dodan v pomoč za rekonstrukcijo izgovorjave govora in za razumevanje pomena. V navedenih primerih je uporabljen znak "ə" za zapis polglasnika, medtem ko v besedilu igre ni uporabljen.

Besede, ki so v prid berljivosti v besedilu zapisane drugače, kot jih v narečju izgovarjamo:

konja – izgovarjava: kona

ljudje – izgovarjava: əldje

mel – izgovarjava: mou

nikol – izgovarjava: ənkol

šel, prišel – izgovorjava: šou, pəršou

Pri uprizoritvi leta 2007 je bila uporabljena oblika krajevnega govora, ki je tu zapisana. Tak govor Železnikarji uporabljamo v svojem domačem okolju, vendar vsako generacijo v manj izraziti obliki.

cajt – čas

dedci – možje

farderbat – pokončati

gverat – trajati

kuga, kva – kaj

elbezn – ljubezen

ment se – pogovarjati se

navardjan – grobo, grdo

nucat – rabiti

perpraven – priročen

pocajtat – pozdraviti

poj – potem

poverbat – podedovati

pravt – pripovedovati

pufi – dolgovi

rabt – potrebovati

zmatran – utrujen